

УДК 37+378.6 + 371.2

ВКЛАД ВОЛОДИМИРА ЗАУЗЕ У РОЗВИТОК ГРАФІЧНИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Ольга ПУНГІНА (Кіровоград)

Постановка проблеми. У 20-і роки, у зв'язку із зростаючим значенням графічних видів мистецтва на Півдні України в Одеському художньому інституті (ОХІ) створюється графічна майстерня, до викладання запрошують видатних художників таких як, Володимир Хрестіанович Заузе. Своїм завданням факультет мав зблизити та з'єднати графіку з технічним виробництвом, випускати не тільки художника-графіка, але і техніка, що знає і розуміє усі технічні засоби виробництва.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему становлення та розвитку графічних видів мистецтва на Півдні України, зокрема вклад видатного художника Володимира Хрестіановича Заузе піднімали та досліджували свого часу Е. Давидова, М. Котляр, Т. Яворська та інші.

Виклад основного матеріалу. Видатні досягнення станкової гравюри XIX ст., пов'язані з іменами Т. Шевченка, Л. Жемчужникова, І. Шишкіна, В. Мате, підготували ґрунт для її подальшого збагачення і художнього вдосконалення. Цей процес певною мірою був обумовлений і технічним прогресом друкарської справи: наприкінці XIX ст. репродукційна гравюра починає занепадати, її поступово замінює більш зручний і точний спосіб фотодруку. Таким чином, художники все частіше відходять від роботи з відтворення чужих картин, і зосереджуються на створенні своїх власних гравюр.

Графіка стає все більш поширеним видом образотворчого мистецтва, завойовуючи рівноправне місце поруч з живописом. В силу своїх особливостей вона повніше відповідає новим вимогам часу. Гострота і оперативність, широкий діапазон соціального впливу сприяють її популярності. В графічному мистецтві, котре збагачується технічно (виникає літографія, активно урізноманітнюється офорт), виділяються такі різновиди, як сатирична графіка та плакат. Активно розвивається жанрова структура графіки, в якій поряд із сюжетними творами, звичними портретами й пейзажами з'являються історичні композиції та картини-панно.

На початку століття спостерігається певна відсталість гравірувального мистецтва. Чудові традиції офорта не знаходять собі гідних продовжувачів. Аналізуючи історію української графіки, ми бачимо, що у переджовтневий час В. Заузе був майже єдиним видатним майстром станкової гравюри в Україні. «Художник дуже майстерно опанував техніку травлення ... роботи

приємно вражають смаком і витонченістю виконання» – писала критика.

Володимир Хрестіанович Заузе (1859 – 1939) народився в Петербурзі, у сім'ї професора акварельного живопису Х.Ф. Заузе. В 1863 р. сім'я Заузе переїжджає до Москви, і в 1870 р. він поступає до Строганівського училища технічного малювання. В училищі він займається на пейзажно-орнаментальному відділенні, в класі акварелі професора-академіка Ф.Ясновського. По закінченні у 1879 р. училища В.Заузе викладає малювання спочатку в Дубно, а згодом у 1881 р. переводиться до міста Миколаєва, де працює до 1885 р. викладачем малювання в реальному училищі [5, с. 7].

У 1885 році В.Заузе переїздить до Одеси. Тут на протязі багатьох років він викладає в комерційному училищі, до 1919 року, поєднуючи з педагогічною працею труд художника. Творчий шлях майстер розпочав на рубежі XIX–XX століть. На виставках Товариства південноросійських художників (ТПРХ), а також на виставках у Петербурзі, Москві, Києві він виставляв свої акварелі. У підсумку, він став членом Товариства південноросійських художників з 1893р., і одним із засновників Товариства художників імені К.Костанді.

Наприкінці 1890-х В.Заузе починає займатися офортом, цьому сприяло спілкування з одеським художником В. Кореневим і поради І. Шишкіна, під час його поїздки до Петербурга (у 1895–1896 р.). Крім безпосередніх занять гравіруванням В. Заузе у цей час уважно вивчає твори російських художників, глибоко знайомиться з мистецтвом видатних зарубіжних графіків таких як, Ф. Гойя, Ф. Ропс, Л. Цорн, Д. Уїстлер. Його ініціатива знаходить підтримку і у 1896 р. правління ТПРХ субсидує його експерименти в галузі травлення та створення офортних дощок.

На початку 1920-х В.Заузе опановує техніку випуклого офорта. Ця техніка дає змогу виконувати твори у більш декоративному стилі. Художник міг працювати в різних відомих естампних техніках, йому було цікаво знаходити їх специфічні можливості, неповторні ефекти, звучання форми, фарби, відбитка. Офорт, акватинта, суха голка, м'який лак, випуклий офорт, меццо-тінто, ліногравюра, літографія всі техніки пройшли крізь руки майстра. В. Заузе проявив себе як художник стилю модерн. Він був експериментатором не лише в галузі традиційних способів друку. Його приваблювала монотипія, як поле для нових відкриттів. «Значний інтерес

являють його твори, виконані в техніці гуміарабіку. Власне, Заузе вважається автором цієї оригінальної графічної манери», – наголошує дослідниця Е. Давидова. У своїх спогадах учні і друзі художника відзначають виняткову працьовитість В. Заузе. Коли тільки не прийду до нього, завжди застаю його за роботою, згадувала учениця Болле. Характерними рисами художника були надзвичайна працьовитість, скромність і вимогливість до себе.

Його художня діяльність була нерозривно пов'язана з багаторічною педагогічною працею. З 1920 по 1931 рік він керував графічною майстернею Одеського художнього інституту, поліграфічною майстернею Одеського Політехнікуму образотворчих мистецтв (ПОМ). Країні не вистачало художників-поліграфістів, тому головне завдання відділення полягало в підготовці фахівців для виробництва друкарської продукції. Навчальна програма мала 4 напрями: офорт і ліногравюра, літографія, ксилографія і поліграфія. Студент знайомився з набором і проходив практику безпосередньо в міських друкарнях.

Запрошений у 1920 р. на посаду керівника графічного відділу інституту, В. Заузе отримав неустатковану майстерню, не було станків, матеріалів, інструментів. В перші роки роботи в художнього відділення йому довелося прикласти багато зусиль, щоб належно обладнати поліграфічну майстерню апаратурою, друкарськими машинами тощо. Друкарська справа в Одесі занепала внаслідок громадянської війни й інтервенції, які зруйнували ряд друкарень [1, с. 5]. Спочатку, доки в майстерні не було офортного верстату, В. Заузе брав дошки студентів додому і вечорами їх друкував. У нього був гарний офортний станок який він отримав у «спадок» від художників Е.Буковецького і П.Нілуса. Згодом почали працювати на саморобному станку.

У червні 1926 р. в Харкові працювала Всеукраїнська конференція з художньої освіти, на якій було створено спеціальну поліграфічну секцію. Як зауважили учасники конференції, стан цієї галузі був у край незадовільним, на виробництві не було жодного фахівця з вищою спеціальною освітою. У резолюції конференції було наголошено на необхідності підготовки фахівців вищої кваліфікації у ксилографії, ліногравюрі й взагалі графіці для поліграфічної промисловості, а також на зміцненні й поширенні поліграфічних відділів в художніх технікумах Харкова та Одеси. Тому в резолюції зазначили про необхідність домагатись забезпечення закладів належним устаткуванням та приладдям.

У 1927 р. за пропозицією В. Заузе, у ПОМ було виписано з-за кордону офортний станок, згодом інститут придбав ще два літографських

верстати «Краузе». Викладач прагнув ознайомити студентів з різновидами графіки такими, як ксилографія, ліногравюра, літографія тощо. Для практичного ознайомлення студентів з літографською технікою запросили майстра-літографа.

Інтенсивний розвиток книжкової графіки легко пояснювався культурною революцією. Вона супроводжувалась небувалим збільшенням тиражів газет, журналів, постійно зростаючим попитом на книгу. Книга повинна була принести в маси художню культуру. На початку 20-х років художнє оформлення книги загалом зводилося до макету обкладинки, у виняткових випадках малювали ініціали та заставки. На ілюстрування на вистачало коштів. Натомість в обкладинку художники вкладали весь свій талант, все вміння, прагнучи знайти такі образотворчі елементи, які змогли б дати читачеві уяву про ідейний та стилістичний характер книги.

Працюючи над організацією і всебічним устаткуванням поліграфічної майстерні, В. Заузе прагнув дати студентам, насамперед, практичні знання та навички. У поліграфічній майстерні видаються підручники і методичні розробки для спеціальних предметів ПОМу [4]. Окрім того, майстерня інституту приймала замовлення, за якими друкувала афіші, плакати, етикетки для харчової промисловості тощо. Ескізи графічних композицій виконували студенти. Крім практичних знань, це давало їм і матеріальну допомогу. Обов'язковими були екскурсії до друкарні, літографії, словоліварні з метою ознайомлення з усіма видами і процесами виробництва [5, с. 16]. Графічна майстерня в стінах інституту поступово перетворюється на поліграфічне відділення.

В країні разом з відбудовою народного господарства відновлюється і поліграфічна промисловість. Покращується якість паперу і друкування, видавництва одержують можливість створювати книги не лише «оформлені», а й ілюстровані. Використання всіх елементів оформлення (обкладинки, заставки, кінцівки, ілюстрації тощо) для художнього вирішення книги було великим досягненням української радянської графіки кінця 20-х років. Так, у 1929 р. силами студентів поліграфічної майстерні і під керівництвом В. Заузе був виданий альбом «Степова Україна. Орнамент», у кількості 700 примірників і надрукований літографією (за постановою ПОМу від 24 липня 1929 р.). Альбом містив 30 таблиць, що зображають зразки настінного розпису Одеської області [7]. У анотації зазначалось: «Від обгортки і до останньої сторінки цього альбому виконано в поліграфічній майстерні «ІЗО» літографією трьома, чотирма та п'ятьма фарбами. На камені працювала О. Бричевська, друкували у співробітстві

студенти тієї ж майстерні: з літорграфії В. Робочий та Янін, з типографії В. Горовіц та С. Розенцвейг. Друкували спільними силами цих студентів. Титульна літера на цинку зроблена студентом С. Тульчинським. Оформлення і вся технічна частина праці проходила під моїм особистим керівництвом, як керівника майстерні. Вересень 1929 р. Одеса, Професор В.Х. Заузе» [7]. Зазначимо, що жоден вищий навчальний заклад колишнього СРСР не створив нічого подібного.

І все ж, найбільшу увагу В. Заузе приділяв станковій графіці. У техніці гравюри в нього була певна методична послідовність. Він починав з ліногравюри, бо її площинне розв'язання плямою він вважав кращим вступом до графіки. Далі йшов офорт, він давав заготовану цинкову пластинку, показуючи прийом нанесення малюнка й травлення, потім сам друкував їх. До роботи сухою голкою допускав учнів тільки тоді, коли у них з'являвся деякий досвід в офорті [3, с. 20]. До кожного учня підхід був індивідуальним: одним він раніше довіряв відповідальну роботу, іншим пізніше. Так він поступово знайомив учнів з тонкощами техніки, з матеріалами, грунтами, пояснював їхні властивості, також рекомендував вести детальні записи рецептів і процесів роботи. Він наголошував на тому, що у малюнку треба заздалегідь враховувати, те що він призначається для графіки, і відкидати зайві деталі. Знання матеріалу, його особливостей, технічних засобів стало необхідною умовою гравюри ХХ ст., коли в одній особі об'єдналися малювальник і різьбяр.

Педагогічну роботу В. Заузе розглядав як широке і всебічне виховання, як пише К. Ковтурман: «Майстерня була позбавлена будь-якої казенщини, сухості. В. Заузе був дуже уважний до потреб студентів...» [2, с. 61]. Щиро співчуюючи тим студентам, що прийшли до інституту без базової освіти з заводу чи села, він прагнув всіляко допомогти їм, «людям від плуга і верстата», як він казав. Він надавав їм власні інструменти і матеріали, від цинку до олівців і паперу. Багато студентів змушені були поєднувати навчання з роботою і Володимир Хрестіанович працював з ними вечорами, за рахунок своєї власної творчої роботи і категорично відмовлявся від будь-якої винагороди за це.

В. Заузе знайомив учнів з творчістю видатних російських та іноземних майстрів: Х. Рембрандта, А. Цорна, У. Ніколсона, В. Мате, В. Фалісева, А. Остроумової-Лебедевої та ін. Стіни майстерні прикрашали зразки естампів відомих майстрів, які він часто вичерпно аналізував [6, с. 15]. Одним з методів вивчення творчості відомих майстрів і граверної техніки він вважав копіювання, тому давав учням копіювати гравюри. Крім ознайомлення з технічними можливостями гравюри В. Заузе намагався дати

учням ґрунтовні знання з малюнку та живопису. У майстерні багато малювали і писали аквареллю. Великого значення він надавав етюдам, виконаним з натури пензлем (тушшю або аквареллю), без попереднього начерку олівцем [5, с. 19]. Не зважаючи на свій вік, влітку він завжди виїжджав з студентами за місто і разом з ними писав пленерні етюди.

Викладач вважав, що якщо неправильно керувати роботою з натури, то вона може іноді дати негативні результати. Він наголошував, що «працюючи з натури, ви можете втратити свою індивідуальність, а без роботи з натури – важко набутися знань». Тому В. Заузе рекомендував зберігати всю свіжість індивідуального сприйняття натури і наводив, приклад М. Врубеля який, як він вважав найсамостійніша постать у російському мистецтві, він нікого не наслідував і знайшов свій власний шлях. Ніколи не впливав на індивідуальність учня, роблячи все для виховання і збереження цієї риси. Як згадувала студентка Т. Давід «Він знав шлях і прагнення кожного з нас, і для кожного добирав наочний матеріал із своєї колекції».

В. Заузе негативно ставився до формалістичних експериментів: «я ніколи в мистецтві не кувиркався...», – зазначав він [1, с. 7]. На той час в ПОМі було засилля формалізму і йому доводилось буквально воювати за реалістичний напрям, перебуваючи практично весь час під загрозою звільнення, але оскільки замінити його, як фахівця на той час було ніким, це його рятувало. На Україні в 20-30-і роки небагато художників-графіків мали такі ґрунтовні знання матеріалу і настільки вільно володіли різноманітними офортними манерами як В. Заузе. На той час В. Касія тільки починав працювати в Україні, І. Плещинський, К. Ковтурман, Є. Сахновська, О. Кульчицька, М. Жук – таким вузьким було коло українських граверів-реалістів.

У 1931 р. В. Заузе відправляють на пенсію після 52-річної педагогічної діяльності. У 1939 р. за графічні твори він був нагороджений Шевченківською ювілейною медаллю і цього ж року помер.

В останні роки життя, вже залишивши педагогічну практику, В. Заузе підтримував тісні зв'язки зі своїми учнями і художньою молоддю, з готовністю допомагав їм в опануванні складної майстерності графіка. У розмовах він наголошував на тому, що хотів би передати усе, що знав і мав, щоб той досвід, який він нагромадив за своє довге життя, не загинув разом з ним, щоб на зміну йому лишився художник у всеозброєнні знань. Протягом одинадцяти років він був керівником графічного відділення Одеського художнього інституту і виховав чимало талановитих художників-графіків,

зокрема таких, як К. Ковтурман, О. Болле, М. Густ, О. Постель, Т. Давід та ін.

Висновки. Отже, художньо-освітня діяльність В. Заузе сприяла становленню і розвитку художньо-графічної освіти Півдня України, підготовці кваліфікованих кадрів, впровадженню авторських напрацювань. У навчальному закладі він упровадив високу вимогливість до оволодіння майстерним реалістичним малюнком з натури, передавав студентам знання та практичні навички різноманітних графічних технік таких як: офорт, ксилографія, ліногравюра, літографія. У творчості самого художника очевидне досконале володіння техніками акварелі, офорту, акватинти, м'якого лаку. Він поєднував притаманний його творам символізм з експресіонізмом, що й стало поштовхом для творчого поступу наступних поколінь графіків.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адольф Г. Майстер графічного мистецтва / Г. Адольф // Образотворче мистецтво. – 1939. – № 7. – С. 4–9.
2. Давыдова Е.Д. Заузе В.Х. / Е.Д. Давыдова. – К.: «Мистецтво», 1966. – 78 с. ил.
3. ДАОО ф. – р – 499, оп. 1, д.1568 Одесский Художественный Институт. Рабочий план полиграфической мастерской. Одесс. Худ. Политехнического общества изящных искусств (1928–29 г.). – 60 арк.
4. Кишиньовський С.Я. Матеріали до монографії з приводу сорокарічного ювілею. (1889–1929) / Авт. вступ. ст. М.Жук, П.Митковицер. – Одесса: Друкарня ПОМа, 1929. – 26 с.

5. Котляр М.С. Володимир Христіанович Заузе / М.С.Котляр. – К.: Мистецтво, 1941. – 98 с., ил.
6. Олександр Постель / стаття А.Н. Шістера // Художники Радянської України. – К.: Мистецтво, 1972. – 34 с. 22 ил.
7. Степова Україна: Орнамент. – Одеса: ПОМ, 1929. – 34 с.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Adol'f H. Mayster hrachichnoho mystetstva / H. Adol'f // Obrazotvorche mystetstvo. – 1939. – № 7. – S. 4–9
2. Davudova E.D. Zauze V.Kh. / E.D. Davudova. – K.: «Mystetstvo», 1966. – 78 s. yl.
3. ДАОО ф. – р – 499, оп. 1, д.1568 Одесский Художественный Институт. Рабочий план полиграфической мастерской. Одесс. Худ. Политехнического общества изящных искусств (1928–29 г.). – 60 арк.
4. Kyshyn'ovs'kyu S.Ya. Materialy do monohrafiyi z pryvodu sorokarichnoho yuvileyu. (1889–1929) / Avt. vstup. st. M.Zhuk, P.Mytkovytser. – Odessa: Drukarnya POMa, 1929. – 26 s.
5. Kotlyar M.S. Volodymyr Khristianovych Zauze / M.S.Kotlyar. – K.: Mystetstvo, 1941. – 98 s., yl.
6. Oleksandr Postel' / stattya A.N. Shytera // Khudozhnyky Radyans'koyi Ukrayiny. – K.: Mystetstvo, 1972. – 34 s. 22 il.
7. Stepova Ukrayina: Ornament. – Odesa: POM, 1929. – 34 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Пунгіна Ольга Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри хореографічних дисциплін образотворчого мистецтва та дизайну Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток та становлення художньої освіти на півдні України (друга половина XIX – XX століття).

УДК 378.14

ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Олександр ШУМСЬКИЙ (Харків)

Постановка проблеми. Основним завданням вищої освіти є формування творчої особистості фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Вирішення цього завдання навряд чи можливе лише шляхом передачі знань у готовому вигляді від викладача студенту. Необхідно перевести студента з пасивного споживача знань до активного їх творця, який може сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність. У цьому контексті слід визнати, що самостійна робота студентів є не просто важливою формою освітнього процесу, а має стати його основою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що питання підготовки фахівців до професійної діяльності та підвищення ефективності навчання у вищій школі завжди були актуальними для сучасних науковців. Так, концепції, що розкривають основні аспекти і напрями

підвищення якості освіти, знайшли своє втілення в дослідженнях Ю. Бабанського, А. Вербицького, Б. Гершунського. Дидактичні умови організації самостійної роботи визначено в працях В. Козакова, С. Літвінчук. Питання оптимізації самостійної роботи студентів ВНЗ відображено в роботах Т. Гусак, Л. Журавської, О. Малінко, С. Скуратівської, П. Підкасистого та ін.

Мета статті – визначити сутність, схарактеризувати форми та окреслити можливі шляхи активізації самостійної роботи студентів у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. В умовах науково-технічного прогресу, коли набуті знання швидко застарівають, здатність одержувати їх самостійно набуває величезного значення. У всьому світі професіоналізм та саморозвиток вважаються провідними якостями особистості, адже, щоб відповідати вимогам сучасного виробництва, фахівцю необхідно постійно підвищувати свою професійну кваліфікацію шляхом самонавчання. Тому формування даних